

УДК 343.234

Вереша Р. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України, м. Київ

СИЛЬНЕ ДУШЕВНЕ ХВИЛЮВАННЯ: ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Констатовано, що невизначеність поняття «сильне душевне хвилювання» в різних галузях науки спричиняє неоднозначне його трактування в кримінальному праві. Визначено, що підставою для пом'якшення відповідальності та покарання за злочини, учинені в стані сильного душевного хвилювання, є спрямованість діянь винуватої особи, яка їй загалом не властива і сформувалася під впливом сильних емоцій, що виникли у провокаційній ситуації. Запропоновано зміни до кримінального законодавства України, пов'язані з необхідністю уточнення норм, у яких використано аналізоване поняття.

Ключові слова: сильне душевне хвилювання, афект, емоції, стрес, усвідомлення, передбачення, вина, психічний стан.

У Кримінальному кодексі (КК) України немає вказівки на будь-які емоційні стани, притаманні сильному душевному хвилюванню. Термін «стан сильного душевного хвилювання» використано в п'яти нормах цього кодексу: ч. 4 ст. 36 «Необхідна оборона», ч. 3 ст. 39 «Крайня необхідність», п. 7 ч. 1 ст. 66 «Обставини, які пом'якшують покарання», ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання», ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання». Складність тлумачення цього терміна полягає в тому, що його не застосовують у психології, тобто невизначеність аналізованого поняття в інших галузях науки спричиняє його неоднозначність у кримінальному праві.

Проблемні аспекти сильного душевного хвилювання у кримінальному праві досліджували такі вчені, як Ю. М. Антонян, М. І. Бажанов, А. В. Байлов, В. М. Бурдін, О. В. Бурко, В. Г. Гончаренко, О. О. Думанська, А. Ф. Зелінський, М. Г. Іванов, Д. П. Котов, В. Г. Макашвілі, С. О. Манойлова, Б. Я. Петелін,

О. І. Рарог, А. Н. Трайнін, Б. В. Харазішвілі, С. Д. Шапченко, Л. І. Шеховцова та ін.

Інколи в наукових джерелах зазначають, що ознакою сильного душевного хвилювання є раптовість виникнення такого стану. Йдеться про випадки, коли проміжку часу між неправомірними діями та спровокованим потерпілим злочином або взагалі не було, або він був нетривалим. Деякі вчені акцентують на не обов'язковості для стану сильного душевного хвилювання ознаки раптовості його виникнення. Інші зауважують, що ознака раптовості стосується саме моменту виникнення емоційної розрядки винуватої особи, а не протиправної поведінки потерпілого. На думку окремих дослідників, ознака раптовості має два значення – суб'єктивне та об'єктивне. У суб'єктивному значенні – це несподіваність афективного вибуху для винуватої особи, а в об'єктивному – несподіваність такого вибуху для потерпілого, свідків та інших осіб.

Стан сильного душевного хвилювання подеколи ототожнюють із такими психологічними поняттями, як афект або фізіологічний афект. Йому властиві такі ознаки: раптовість виникнення, вибуховий характер емоційної розрядки, специфічні та суттєві психічні зміни особи, що, водночас, залишаються в межах осудності. Учені обстоюють необхідність внесення змін у кримінальне законодавство України, які передбачатимуть заміну терміна «стан сильного душевного хвилювання» на «фізіологічний афект». Зокрема, Г. В. Назаренко та М. Й. Коржанський вважають, що жодний інший емоційний стан, окрім стану фізіологічного афекту, не може настільки суттєво вплинути на психічну діяльність людини, щоб особа втратила здатність усвідомлювати власні діяння та (або) керувати ними [1, с. 185; 2, с. 137]. Сильне душевне хвилювання може бути зумовлене будь-якою важливою для особи подією. Натомість фізіологічний афект – надзвичайно сильний емоційний вибух, що затьмарює свідомість. Цю позицію поділяють не всі вчені. Наприклад, у деяких зарубіжних кримінальних кодексах ототожнюють за обсягом поняття «стан сильного душевного хвилювання, що раптово виник» та «афект» [3, с. 18]. Тобто збережено поняття «сильне душевне хвилювання», водночас, його доповнено уточнювальним терміном «афект».

Стан сильного душевного хвилювання є ширшим за обсягом й охоплює поняття афекту. Отже, ці поняття можна співвіднести як ціле (стан душевного хвилювання) і частину (афект). Суттєво обмежувати здатність людини усвідомлювати власні діяння та

(або) керувати ними здатні не лише афекти, а й інші сильні емоційні стани, які не наділені всіма феноменологічними ознаками афекту. Фізіологічний афект є лише одним з емоційних станів, які можуть мати кримінально-правове значення, будучи в окремих випадках ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Таким чином, термін «сильне душевне хвилювання» у психологічній науці не має аналогу. На думку В. М. Бурдіна, поняття «стан сильного душевного хвилювання» є кримінально-правовим. Його виникнення законодавець пов'язує з певними протиправними або аморальними діями потерпілого. Із позицій психології не важливо, чим було зумовлено виникнення афекту, фізіологічного афекту чи будь-якої іншої сильної емоції, яка знижує здатність особи усвідомлювати власні дії та (або) керувати ними. Також учений зазначає, що термін «сильне душевне хвилювання» не можна замінити на будь-який інший, з огляду на такі обставини: по-перше, стан сильного душевного хвилювання та афекту або фізіологічного афекту не є тотожними поняттями; по-друге, не лише стан афекту здатний суттєво порушувати психічну діяльність особи, адже бувають випадки, коли сильна емоція, яка не досягла рівня афекту, також може так вплинути на психічну діяльність, що особа втрачає здатність сповна усвідомлювати власні дії та (або) керувати ними.

На думку Ф. С. Сафуанова, у контексті кримінального права несуттєво, який саме термін застосовувати для визначення емоційного стану особи, що передбачає часткову втрату можливості усвідомлювати власні дії та (або) керувати ними. Дослідники В. О. Навроцький та З. А. Тростюк стверджують, що використання будь-яких психологічних термінів для позначення цього емоційного стану як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину є недоцільним [4, с. 115].

У кримінальному праві неоднозначно вирішують питання і щодо можливості застосування термінів, які становлять зміст поняття «сильне душевне хвилювання». Так, прикметник «сильне» є показником того, що хвилювання, яке виникає у винуватого, повинно бути вираженим, інтенсивним і порушувати нормальну психічну регуляцію поведінки. Водночас це поняття є оцінним, тобто чітко не визначеним. Тому деякі вчені вважають, що у правозастосовних органів є фактична можливість, визначаючи це положення, керуватися не правовими приписами, а власною оцінкою. Це тягне за собою загрозу несистемної

інтерпретації кримінально-правових норм, що є основною проблемою застосування оціночних категорій у кримінальному праві [5, с. 13]. Проте слушною є думка, що пріоритетним напрямом для здійснення криміналізації завжди має залишатися визнання законодавцем «умовної однозначності» конкретних лексичних одиниць, які використовують у кримінальному законі.

Станом сильного душевного хвилювання вважають стан, який має кримінально-правове значення, оскільки особа значною мірою втрачає здатність усвідомлювати власні діяннн та (або) керувати ними. У п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в правах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 року № 2 зазначено, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено ст. 116 і 123 КК України, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винуватого, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати власні дії або керувати ними. До ознак стану сильного душевного хвилювання належать такі: 1) цей емоційний стан чинить істотний вплив на психіку особи, унаслідок чого вона частково, але з різною глибиною, утрачає можливість усвідомлювати власні дії та (або) керувати ними; 2) він є ознакою суб'єктивної сторони складу окремих злочинів і має кримінально-правове значення, адже цей емоційний стан враховують під час призначення покарання (визначаючи його вид і розмір) та застосування інших заходів кримінально-правового впливу. З огляду на характеристику різних емоційних станів, кримінально-правове значення вони матимуть лише тоді, коли спричинені протиправною чи аморальною поведінкою потерпілої особи або психотравмуючою ситуацією. Таким чином, сильне душевне хвилювання як факультативна ознака суб'єктивної сторони складу злочину – це емоційно-психічний стан особи, спричинений протиправною (аморальною) поведінкою потерпілої особи або психотравмуючою ситуацією, за яких особа частково втрачає можливість усвідомлювати власні діяннн та (або) керувати ними, що може позначатися на кваліфікації злочину, визначенні виду або розміру покарання та застосуванні інших заходів кримінально-правового впливу. Стан сильного душевного хвилювання охоплює афект та афективні стани.

Установлюючи стан сильного душевного хвилювання, що має кримінально-правове значення, необхідно враховувати: 1) чи

перебувала особа на момент вчинення злочину в особливому емоційному стані; 2) чи вчинено злочин під його впливом, а якщо так, то в чому це виявилось; 3) чи передувала цьому протиправна (аморальна) поведінка потерпілого або психотравмуюча ситуація; 4) чи саме ці обставини спричинили такий стан. Емоції одночасно є формою організації внутрішньої психічної та зовнішньої поведінкової активності суб'єкта.

З огляду на зазначене, пропонуємо додати примітку до ст. 36 КК України, виклавши її в такій редакції: «Сильне душевне хвилювання – це емоційно-психічний стан особи, спричинений протиправною (аморальною) поведінкою потерпілої особи або психотравмуючою ситуацією, за яких особа частково втрачає можливість усвідомлювати власні дії та (або) керувати ними, що може позначатися на кваліфікації злочину, визначенні виду або розміру покарання та застосуванні інших заходів кримінально-правового впливу».

Емоції в механізмі злочинного діяння відіграють різну роль. Передусім вони є тлом усіх процесів, які відбуваються у психіці особи, а їхня правова значущість здебільшого нейтральна. Емоції, які закріплює законодавець під час конструювання окремих складів злочинів, можуть бути спонуканнями, які «керують» суб'єктом під час учинення злочину. Злочинні діяння, учинені під впливом емоцій, можливі за наявності будь-якої з форм вини. У судовій практиці частіше трапляються провадження про спричинені емоціями необережні злочини. Кваліфікація злочину як необережного, учиненого під впливом емоцій, можлива лише за умови, якщо за нормами кримінального законодавства передбачено відповідальність за відповідні необережні злочини.

Вплив емоцій у разі злочинної самовпевненості може полягати в їх сприянні переоціненню особою власних сил чи інших обставин, на які така особа розраховує за небажаного, але легковажного ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків. Таке переоцінення «нейтралізує» передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків, що за умови самовпевненості суб'єкт уявляє в загальній формі. У разі злочинної недбалості вплив емоцій може полягати у зниженні здатності особи діяти уважно, обачно, обережно, відповідно до правил й інструкцій. Унаслідок цього особа має значно обмеженішу можливість передбачити настання суспільно небезпечних наслідків.

Таким чином, під час визначення наявності видів необережної форми вини важливе значення має встановлення суб'єктивного елементу, що охоплює психологічно-суб'єктивний зміст необережних злочинів, учинених під впливом емоцій, та емоційний стан, який переживає особа в цей момент. Водночас вплив емоцій на свідомо-вольову діяльність особи в кожному конкретному випадку є різним, а тому його потрібно визначати з огляду на всі обставини вчинення злочину й риси винуватої особи.

Також емоції можуть опосередковувати спонукальну функцію мотивів, процес утворення мотивів і мотиваційної діяльності, зокрема злочинної. Емоції зумовлюють налаштування на досягнення бажаної мети, умотивованість діяльності.

Така ознака суб'єктивної сторони складу злочину, як стан сильного душевного хвилювання, належить до змісту привілейованих складів злочинів і свідчить про те, що ці злочини законодавець визнає менш суспільно небезпечними. Під час кваліфікації злочинів, учинених у стані сильного душевного хвилювання, необхідно також враховувати особливості об'єктивних факторів, які зумовили виникнення цього емоційного стану. Наприклад, якщо сильне душевне хвилювання в особи спричинено протиправними або аморальними (провокаційними) діями з боку не однієї, а двох і більше осіб, то це чинитиме сильніший вплив на виникнення такого емоційного стану.

Під час кваліфікації злочинів, учинених у стані сильного душевного хвилювання, зокрема умисного вбивства (ст. 116 КК України), умисного заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 123 КК України), слід ураховувати, що вчинення їх спричинене найсильнішим душевним переживанням, яке призводить до звуження свідомості. Однак у змісті та назвах аналізованих норм законодавець наголошує на тому, що передбачені злочини є умисними. Тобто емоційна стійкість (нестійкість) сприяє ступеню впливу емоцій на здатність суб'єкта усвідомлювати соціально-правове значення власних діянь і керувати ними. Якщо зазначені злочини учинено в стані сильного душевного хвилювання, то їх не можна кваліфікувати, як учинені з необережності. Тому їх кваліфікують як умисні злочини, учинені в стані сильного душевного хвилювання.

Умисел у злочинах, у яких стан сильного душевного хвилювання – це ознака суб'єктивної сторони його складу, може бути лише таким, який виник раптово, тобто разом з емоційним

станом, що є станом сильного душевного хвилювання, і має бути втілений негайно. Загалом це положення щодо переважної більшості кримінально значущих емоційних станів є беззаперечним. Однак серед емоційних станів, що впливають на здатність особи усвідомлювати власні дії та або керувати ними, є кумулятивний афект, джерелом і юридичною підставою якого постає тривала психотравмуюча ситуація, пов'язана з актами протиправної (аморальної) поведінки потерпілої особи. Психотравмуюча ситуація – це ситуація, яку створив потерпілий, що має негативно позначатися на психіці винуватої особи, її емоційній сфері. У такому разі вплив емоційно напруженого стану, акумульованого в умовах психотравмуючої ситуації, може супроводжувати формування умисної форми вини. Оскільки раптовість виникнення кумулятивного афекту з позицій психології є суб'єктивною, коли суб'єкт не очікує, що саме в цей момент він раптом опиниться в певному психічному стані, якому буде складно протистояти, то до цього моменту є припустимим формування умислу, який буде втілено в життя саме в момент, коли настане афективна розрядка. У цьому разі може йтися про те, що за кумулятивного афекту умисел не завжди буде таким, що виник раптово.

Якщо неправомірні діяння з боку інших осіб повторюються систематично, то кожен випадок такого діяння певним чином впливає на свідомість і волю особи. Це означає, що під впливом негативних емоцій, неодноразово пережитих внаслідок систематичних протиправних (аморальних) дій інших осіб, щоразу в особи буде формуватися хоча б загальне уявлення про характер можливих злочинних діянь у відповідь на кожен акт такої протиправної (аморальної) поведінки та бажання вчинити такі дії з метою отримання певної психологічної розрядки шляхом завдання шкоди за тривалі образи. Таким чином, в умовах психотравмуючої ситуації за кумулятивного афекту умисел виникає часто не під впливом безпосереднього останнього за часом приводу, а значно раніше – під впливом стану тривалого емоційного напруження щодо стійких емоційних переживань, які були спричинені протиправними (аморальними) діями потерпілої особи. Умисел у таких випадках формується в умовах тривалої психотравмуючої ситуації, виникає під безперервним тиском емоцій, які поступово посилюються до критичної межі переживання.

Подеколи такий умисел називають афектованим, хоча подібне ототожнення не цілком обґрунтоване. По-перше, афектований умисел не є показником моменту виникнення наміру вчинити злочин, адже він характеризує, передусім, психологічний механізм виникнення наміру в ситуаціях, коли особа, яка згодом стає потерпілою, протиправно поводить себе стосовно майбутньої винуватої особи. По-друге, крім стану афекту, стан сильного душевного хвилювання може виражатися в інших емоційних станах (наприклад, стрес, фрустрація).

Таким чином, неправомірна (аморальна) поведінка потерпілої особи раптово або під впливом тривалої психотравмуючої ситуації може спричинити в суб'єкта злочину сильне душевне хвилювання, яке ґрунтується на негативних емоціях. Якщо формування умислу було зумовлено емоційним напруженням, яке переживала особа протягом тривалого часу й воно поступово посилювалося, а, реалізуючи умисел, винувата особа перебувала в стані сильного душевного хвилювання, то це може бути враховано як пом'якшуюча обставина.

Зв'язок емоційного стану з іншими ознаками суб'єктивної сторони складу злочину загалом можна визначити так:

1) зв'язок з виною полягає в тому, що стан сильного душевного хвилювання впливає на можливість усвідомлювати винуватою особою значення власних діянь та керувати ними;

2) сильне душевне хвилювання зумовлює формування мотиву злочинної поведінки як реакції на протиправні (аморальні) дії з боку потерпілого та спрямованість мети діянь винуватої особи, яка може полягати в припиненні протиправних (аморальних) дій потерпілої особи.

Під час кваліфікації злочинів, учинених у стані сильного душевного хвилювання, необхідно враховувати не лише особливості ознак суб'єктивної сторони конкретного злочину (тобто вплив емоційного стану на мотивацію та спрямованість мети діяння), а й ступінь їх приналежності саме особистості винуватого під час вчинення злочину. Ідеться, передусім, про агресію, яка часто зумовлює мотивацію насильницьких злочинів. Потрібно розрізняти агресію осіб, яку визначають у кримінології як несвідому, ситуаційну, випадкову, «наслідок продовжуваного конфлікту», й агресію осіб, орієнтовану на суспільно небезпечну поведінку, що характеризує сформоване в таких осіб

переконання у припустимості насильницьких засобів для вирішення конфліктів, які здебільшого і спровоковані останніми.

Підставою для пом'якшення відповідальності та покарання за злочини, учинені в стані сильного душевного хвилювання, є спрямованість діянь винуватої особи, яка їй загалом не властива і сформувалася під впливом сильних емоцій, що виникли у провокаційній ситуації. Так може бути лише за умови, якщо структурі особистості винуватого не притаманні такі риси, як жорстокість або схильність до насильства. Якщо ж під час кваліфікації злочину буде встановлено, що вчинення насильства постає основною метою дій винуватої особи, а мотив злочину не пов'язаний з конфліктною ситуацією, створеною потерпілим, то призначення покарання за такий злочин здійснюють на загальних підставах.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України, «вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого» – це обставина, яка пом'якшує покарання. Формулювання вказаної норми потребує уточнень. Зокрема, однією з ознак злочину є протиправність, а не неправомірність. Саме термін «протиправність» чітко визначає характер діянь потерпілої особи – вони спрямовані проти чинного закону, його норм. З огляду на це, пропонуємо замінити термін «неправомірність» на «протиправність» і викласти п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України в такій редакції: «вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного протиправними або аморальними діями потерпілого».

У ст. 116 КК України зазначено, що умисним вбивством, учиненим в стані сильного душевного хвилювання, є таке, що вчинене в емоційному стані, який раптово виник унаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Згідно зі ст. 123 КК України, умисне тяжке тілесне ушкодження, учинене в стані сильного душевного хвилювання, є таким, якщо останнє «раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого». Тобто законодавець визначає серед обставин, що спричиняють сильне душевне хвилювання, зокрема ті, які передбачають протиправні діяння з боку потерпілої особи, а тому їх зміст вимагає певної уніфікації. Оскільки в одній нормі майже неможливо передбачити всі види протиправних чи аморальних дій з боку потерпілої особи, які можуть спричинити

сильне душевне хвилювання, то потрібно використовувати загальне терміносполучення. Таким, на нашу думку, є «протиправні чи аморальні дії», оскільки це поняття передбачає, що емоційний стан: 1) може бути спричинений лише протиправними (такими, що порушують будь-які норми чинного законодавства України) чи аморальними (такими, що порушують загальноприйняті в суспільстві норми моралі) діями з боку потерпілої особи; 2) не обмежує перелік обставин, які можуть спричинити сильне душевне хвилювання у винуватої особи і які підлягають урахуванню під час кваліфікації аналізованих злочинів. З огляду на зазначене, пропонуємо:

1) викласти ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» КК України в такій редакції: «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протиправних чи аморальних дій з боку потерпілого...»;

2) викласти ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» КК України в такій редакції: «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протиправних чи аморальних дій з боку потерпілого...».

Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, суд призначає покарання, «ураховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання». За ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, належать винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1); обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження (п. 4 ч. 1); обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (п. 5 ч. 1). Цей перелік обставин, які підлягають доказуванню, варто застосовувати також щодо злочинів, учинених у стані сильного душевного хвилювання. Необхідно встановлювати зазначені обставини в їх сукупності.

З метою врахування у правозастосовній практиці всіх аспектів суб'єктивної сторони складу злочину як одного з обов'язкових

елементів притягнення особи до кримінальної відповідальності, пропонуємо п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України викласти в такій редакції: «винуватість обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив, мета й емоційний стан обвинуваченого під час учинення кримінального правопорушення».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назаренко Г. В. Уголовно-релевантные психические состояния лиц, совершивших преступления и общественно опасные деяния : монография / Г. В. Назаренко. – М. : Ось-89, 2009. – 240 с.
2. Коржанський М. Й. Проблеми кримінального права : монографія / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2003. – 280 с.
3. Носков Д. Понятие «аффект» в уголовном праве / Д. Носков // Законность. – 2003. – № 6. – С. 17–19.
4. Навроцький В. О. Тлумачний словник Особливої частини кримінального законодавства України / В. О. Навроцький, З. А. Тростюк. – Львів : Юрид. ф-т Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка, 1997. – 127 с.
5. Вильнянский С. И. Применение норм советского права / С. И. Вильнянский // Ученые записки Харьковского юридического института. – 1956. – Вып. 7 – С. 13–14.

REFERENCES

1. Nazarenko, H.V. (2009). *Uholovno-relevantnye psikhicheskie sostoiianiia lic, sovershivshih prestupleniia i obschestvenno opasnye deianiia* [Criminal-relevant mental states of persons who committed crimes and socially dangerous acts]. Moscow: Os-89 [in Russian].
2. Korzhanskyi, M.J. (2003). *Problemy kryiminalnoho prava* [Problems of criminal law]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
3. Noskov, D. (2003). Poniatyie affekt v uholovnom prave [The concept of affect in criminal law]. *Zakonnost, Legality*, 6, 17-19 [in Russian].
4. Navrotskyi, V.O., & Trostiuk, Z.A. (1997). *Tlumachnyi slovnyk Osoblyvoyi chastyny kryiminalnoho zakonodavstva Ukrainy* [Explanatory dictionary of the Special part of the criminal law of Ukraine]. Lviv: Yuryd. f-t Lviv. derzh. un-tu im. I. Franka [in Ukrainian].
5. Vylnianskyi, S.Y. (1956). Prymenenye norm sovetskoho prava [Application of the norms of Soviet law]. *Uchenye zapysky Kharkovskoho yurydycheskoho instytuta, Scientific notes of the Kharkov Law Institute* (issue 7), (pp. 13-14) [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 03.03.2017
